

моральні тортури, через які вона змушена була пройти, а також поглибити розуміння природи більшовицького режиму. Детального розгляду потребує соціально-психологічна природа каяття, яке відображає сам процес морально-психологічного катування інтелігенції. Більшовики домагалися публічного визнання жертвою своєї поразки. Саме публічне моральне розп'яття, руйнування особистості мало показати могутність більшовицького режиму і жалюгідність його опонентів. При цьому досягався подвійний ефект: одночасно з нейтралізацією ідейних опонентів відбувалося формування атмосфери тотального страху в суспільстві. У зв'язку з цим важливим історичним джерелом є покайні листи і заяви науковців, вчителів, письменників, лікарів, інженерів. Ці документи відбивають міру приниження людської гідності й руйнування особистості в умовах сталінського терору. У контексті досліджуваної проблеми значний інтерес становлять мовні засоби морально-психологічного катування, його словник. Саме тут відкриваються можливості для психолінгвістичного дослідження, поєднання зусиль істориків та представників інших гуманітарних наук.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки).-К., 1991; Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 20-30-х років: соціальний портрет та історична доля.- К., Едмонтон, 1992; Рубльов О.С., Чеченко Ю.А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20-50-ті роки ХХ ст.).- К.,1994; 2. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.): Джерелознавче дослідження.- К., 1999; Марочко В., Хілліг Гьотц. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941).- К., 2003; Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.): Історико-статистичне дослідження.- Донецьк, 2003; Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ – ХХ ст. Історичні нариси / Д.В.Архирейський, О.Г.Бажан, Т.В.Бикова та ін. Відповід. ред. В.А.Смолий.- К.,2002; Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки.- К., 1999; Табачник Д.В. Феномен тоталітарно-репресивного суспільства в Україні (кінець 20-х – 50-ті роки): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук.- К., 1995; 3.Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки).- К., 1991.- С.32; 4. Шаповал Ю.І. Переддень і апогей великого терору // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст.: Історичні нариси.- К., 2002.- С.404; 5. Скрипник М. Контрреволюційне шкідництво на культурному фронті // Червоний шлях.- 1930.- №4.- С.138-150); Любченко П. До процесу «СВУ» // Комуніст.- 1930.- 25 лютого; Хвиля А. «Союз визволення України» - загін світового фашизму // Комуніст.- 1930.- 10 лютого; 6. Шаповал Ю.І. Переддень і апогей великого терору // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст.: Історичні нариси.- К., 2002.- С.404-405; 7. Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Справа «Спілки визволення України»: Невідомі документи і факти. Науково-документальне видання.-К.,1995.-С.224; 8. Червоний край.- 1930.- 23 березня; 9.Там само.- 28 березня; 10. Там само; 11.Там само.- 2 квітня; 12.Там само.-20 квітня; 13.Там само; 14.Там само.- 17 березня; 15.Червоний край.- 1930.- 26 березня, 20 квітня; 16. Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Справа «Спілки визволення України»: Невідомі документи і факти. Науково-документальне видання.-К.,1995.- С.270, 274; 17. Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Справа «Спілки визволення України»: Невідомі документи і факти. Науково-документальне видання.-К.,1995.-С.283; 18. Вісті ВУАН.- 1929.- №11-12.- С.38-39; 19.Там само.- №11-12.-С.18-19); 20. Шуйський І. Використання радянськими репресивними органами методів морального та фізичного впливу на громадян у процесі розслідування політичних справ у 30-ті роки ХХ ст. // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий зб. наук. пр.- К., 2003.- Вип.7.- С.330-332); 21. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: проблеми самоорганізації. В 2-х т. Т.1. Критика історичного досвіду.- К., 2003.- С.270; 22. Цит. за: Каросєва Л.Р., Шпильова Л.М. Валентин Дмитрович Отамановський // Подільська старовина: Зб. наук. праць.- Вінниця, 1993.- С.8; 23. Отамановський В.Д. Моє каяття // Подільська старовина: Зб. наук. праць.- Вінниця, 1993.-С.24; 24.Там само.- С.27; 25.Там само.- С.28; 26.Червоний край.- 1930.- 4 квітня; 27. Бюлетень етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук.- 1930.- №13.- С.4; 28. Етнографічний вісник.- 1932.- Кн.10. С.1, XV – XVI; 29. Ульяновський В. «В пустелі мені з'явився біс», або про темну мантію Віктора Петрова // Філософська і соціологічна думка.- 1995.- №1-2.- С.182; 30. Логвин М. Шкідлива книжка // Більшовик України.- 1930.- №3.- С.78; 31. Подольський В. Одверта самокритика.// Більшовик України.- 1930.-№12.- С.81-82; 32. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський.- К.,2005.- С.248-249; 33. Копержинський К. Формалізм-естетизм на послугах національ-фашизму.// Життя й революція.- 1932.- №6-7.- С.216; 34. Літопис революції.- 1929.- №5-6.- С.385; 35. Скрипник М. Помилки та виправлення академіка М.Яворського // Більшовик України.- 1930.- №2.- С.12-26); 36. Кирилук Є. Лист до редакції.- Життя й революція.- 1932.- №6-7.- С.242-243; 37. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський.- К., 2005.- С.244-245; 38. Червоний край.- 1930.- 2 квітня.

В.А. Тучинський, В.Томулець

РАДЯНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1917-1924 РР. ЯК ГОЛОВНИЙ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ЧИННИК УТВОРЕННЯ МОЛДАВСЬКОЇ АВТОНОМНОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка існувала у складі УРСР із 1924 до 1940 року. Її утворенню передували надзвичайно складні відносини між більшовицькою Росією та Румунією, в основі яких була проблема Бессарабії. Саме після того, коли всі спроби повернути територію між Дністром і Прутом закінчились невдало, партійно-державне керівництво СРСР вирішило діяти іншими засобами – шляхом утворення на лівобережжі Дністра Молдавської Автономної Республіки.

Проблеми радянсько-румунських відносин напередодні утворення МАРСР мало привертати увагу істориків. Окремі аспекти відносин обох держав досліджували В.Виноградов та Ф. Левензон¹. В Україні цю проблему вивчав В.Лисенко². У його наукових розвідках з позиції радянської історіографії дано загальну характеристику внутрішніх та зовнішніх передумов створення Автономної Республіки. Із істориків Республіки Молдови відзначимо дослідження С. Брисякіна та М.Ситника³. Окремі проблеми утворення МАРСР вивчаються істориками самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки⁴. Однак взаємини між СРСР і Румунією розглядаються ними з відверто антирумунських традицій.

Автор публікації ставить за мету дослідити відносини більшовицької влади Росії і Румунії та вплив на них політики провідних європейських держав, що призвело в кінцевому етапі до створення Молдавської Автономної Республіки. На нашу думку, саме міжнародні відносини, в центрі яких опинилась Бессарабія, вплинули на місце та форму державного утворення молдавського народу України.

Після перемоги Лютневої революції 1917 р. в Бессарабії активізувався рух за проголошення її незалежності. Значний вплив на розвиток ситуації у краї мали події в Україні. З іншого боку, на політичні процеси, що відбувалися в Бессарабії, активно впливала Румунія. Прагнучи створити незалежну молдавську державу, політичні сили національного спрямування скликали в середині жовтня 1917 р. військово-молдавський з'їзд, який 21 жовтня проголосив автономію Бессарабії в складі РРФСР та створив вищий законодавчий орган краю «Сфатул Церій» (Крайова Рада). Найбільшу кількість місць в Раді отримала Молдавська національна партія. Більшовицький переворот 24-25 жовтня 1917 р. призвів до активного втручання у політичні процеси на території колишньої Російської імперії впливових держав Європи.

Вже в кінці листопада 1917 р. в Парижі на секретному засіданні Верховної ради Антанти було прийнято перше офіційне рішення про організацію військової інтервенції в Росію⁵. 10 грудня 1917 р. Голова ради міністрів Франції Ж. Клемансо та військовий міністр Великобританії Д. Мілнер підписали договір про розподіл сфер впливу в Росії. Відповідно до домовленості до англійської зони відійшли Кавказ, Вірменія та Грузія, до французької - Україна, Бессарабія та Крим. В агентурному донесенні французької військової місії в Яссах, де в той час перебував королівський двір та уряд Румунії, відомому під назвою «Франція та Україна», підкреслювалось, що в боротьбі з більшовицькою владою Франція та її союзники будуть активно використовувати отамана Каледіна, Центральну Раду та «Сфатул Церій»⁶.

Існують свідчення того, що керівники Антанти спочатку планували створити Бессарабську державу на чолі із командуючим Румунським фронтом російським генералом Щербачовим, проте він відмовився очолити маріонетковий уряд, і лише тоді Бессарабію було віддано до зони інтересів Румунії⁷.

А тим часом «Сфатул Церій», опинившись перед більшовицькою загрозою, розглядала питання про запрошення військ Румунії на територію Бессарабії. 20 грудня 1917 р. на закритому засіданні Ради було схвалено рішення звернутися за допомогою до румунської армії. Голова ради генеральних директорів Бессарабії П. Ерхан, директор зовнішніх справ І. Пеліван, та директор внутрішніх справ В. Крісті 23 грудня звернулися в Ясси з проханням про військову допомогу⁸. Після цього румунське командування розпочало підготовку до введення військ на території Бессарабії.

Проте румунські війська переходили р. Прут ще до офіційного запрошення. Так в середині грудня 1917 р. румуни захопили містечко Леово та кілька прикордонних сіл, розправившись із більшовиками – членами Леовської ради. Народний комісар іноземних справ більшовицької Росії нотою протесту від 16 грудня вимагав від румунського уряду припинити провокації на кордоні та звільнити арештованих більшовиків⁹.

Однак напади румунських військ на територію Бессарабії продовжувалися. За таких умов 31 грудня 1917 року Голова Раднаркому РРФСР В.Ленін направив ще одну ноту румунському уряду, де, зокрема, зазначалось: «Рада Народних Комісарів вимагає від Румунського уряду звільнення

арештованих, покарання тих, хто чинив арешти та беззаконня, а також гарантій, що подібні дії не повторяться. Відсутність відповіді на нашу вимогу протягом 24 годин буде розглядатися нами як повний розрив, і ми будемо здійснювати військові міри, аж до найрішучіших»¹⁰.

Того ж дня більшовицький уряд арештував увесь склад румунського посольства та румунської військової місії в Петрограді, що було грубим порушенням норм міжнародного права. Наступного дня, 1 січня 1918 р., дипломатичний корпус, акредитований у Петрограді, в повному складі відвідав Голову Ради Народних Комісарів РРФСР В.Леніна і висловив протест з приводу арешту румунського дипломата Діаманті.

За таких умов уряд Румунії після консультації з Антантою, 4 січня 1918 р. прийняв рішення про окупацію Бессарабії, а вже 7 січня румунська армія отримала наказ перейти р. Прут. Варто відзначити, що знявши війська з австро-німецького фронту, Румунія заручилась згодою німецького командування про те, що воно не розпочне активних бойових дій на фронті. Отже, обидва військові союзи - Антанта та Четвертий союз спільно виступили проти більшовицької Росії. Командувач румунською армією генерал Презан у зверненні, опублікованому молдавською, румунською та російською мовами, заявив, що його війська вступили у Бессарабію на запрошення її уряду. Там, зокрема, зазначалось: «Оголошую для всіх, що румунське військо не бажає нічого іншого, як лише встановлення порядку та спокою, який воно несе, і дає можливість зміцнити вашу автономію і вашу свободу. Румунське військо не образить жодного мешканця, якої б національності та віросповідання він не був. Негайно після встановлення порядку і спокою воїни – румуни повернуться додому»¹¹. Таку ж заяву зробила і «Сфатул Церій» в особливій декларації, що була опублікована в газеті «Свободная Бессарабия». «Румунські війська, - йшлося в декларації – мають своєю метою лише охорону залізничних доріг та хлібних запасів для фронту, всі чутки про те, що вони прийшли для завоювання нашої країни і встановлення тут своєї влади, не правдиві і розповсюджуються ворогами нашої республіки»¹². До таких заяв приєдналися і керівники Антанти. Від імені цієї військово - політичної організації французький представник Сент-Олер в офіційній декларації заявив: «Введення румунських військ є виключно військовою операцією, що має ціллю нормальне функціонування тилу російсько-румунського фронту»¹³. Однак у 1920 р., виступаючи у парламенті, румунський міністр іноземних справ Т. Іонеску відверто визнав, що всі ці декларації та заяви були брехнею. «Ми прийшли у Бессарабію не для того, щоб забезпечити постачання фронту, а для того, щоб там залишитися»¹⁴.

Ще відвертіше з приводу перебування румунських військ в Бессарабії висловився в березні 1942 р. на засіданні Ради міністрів Румунії фашистський диктатор І.Антонеску. Згадуючи про придушення Хотинського повстання в січні 1919 р., він заявив: « У 1919 р. ми ледве не втратили Бессарабію з вини генерала Давидоглу, який знищив 7 сіл і замордував велику кількість людей. Відомо, що з цієї причини мирна конференція в Парижі зайнялася переглядом Бессарабського питання, щоб не дати нам Бессарабію, тому що ми дикуни»¹⁵.

Але повернемося до подій початку 1918 р. 13 січня більшовицький уряд розірвав дипломатичні відносини з Румунією. У постанові Ради Народних Комісарів РРФСР вказувалось: «Всі дипломатичні відносини з Румунією припиняються. Золотий фонд Румунії, що зберігається у Москві, оголошується недоторканим для румунської олігархії»¹⁶.

У кінці лютого 1917 р. Червона армія в результаті успішного наступу на Півдні форсувала р.Дністер і перенесла бойові дії на територію Бессарабії. Румунська сторона після консультації з Антантою погодилася розпочати мирні переговори. Вони були успішними, і вже 5 березня 1918 р. в Яссах, а 9 березня в Одесі обидві сторони окремо підписали «Російсько-Румунську угоду про звільнення Румунією Бессарабії.» У договорі, зокрема, вказувалось, що Румунія зобов'язується звільнити Бессарабію протягом двох місяців. Угода вирішувала всі питання, пов'язані із поверненням Бессарабії до Росії, а саме: евакуацію румунських військ, обмін полоненими та створення міжнародної комісії для врегулювання спірних проблем¹⁷. Цей договір мав для більшовицької Росії велике значення не лише тому, що повертав Бессарабію до Росії, а був другим після Брест-Литовського мирного договору, де радянську Росію було визнано суверенною державою.

Проте румунський уряд, підтримуваний Антантою, одночасно вів переговори про сепаратний мир з Німеччиною та Австро-Угорщиною. 5 березня 1918 р. в той самий день, коли румунська сторона підписала договір з Росією, Румунія підписала Буфтеанський сепаратний мирний договір, який передбачав зобов'язання румунської сторони пропустити австро-німецькі війська через Бессарабію на Одесу для боротьби з більшовицькою владою в Україні, а також визнання де-факто анексії Бессарабії Румунією¹⁸. Скориставшись походом австро-німецьких військ та відступом

більшовицької армії, румунський уряд відмовився виконувати домовленість з радянською Росією. Отже, Бессарабія виявилася розмінною монетою у грі великих держав. Більшовицька Росія нотою народного комісара іноземних справ Г.Чичеріна оголосила приєднання Бессарабії до Румунії викликом РРФСР та порушенням угоди між Росією та Румунією.

На початку 1919 р. більшовики зробили ще одну рішучу спробу повернути Бессарабію. Цього разу вони діяли за іншим сценарієм. До Дністра були стягнуті значні сили, а із бессарабських біженців було сформовано стрілецьку дивізію. В Одесі більшовицька влада створила Тимчасовий робітничо-селянський уряд Бессарабії на чолі із І.Криворуковим. 1 травня 1919 р. уряди РРФСР та УРСР надіслали румунському керівництву радіограму з вимогою негайної евакуації румунських військ з Бессарабії. Наступного дня, 2 травня, уряд більшовицької Росії надіслав у Бухарест новий ультиматум про виведення військ. Маніфестом 9 травня 1919 р. Бессарабія проголошувалась Радянською Соціалістичною Республікою. «Сфатул Церій» оголошувалась поваленою, а її рішення визнавались не законними¹⁹.

У середині травня 1919 р. Червона армія, форсувавши Дністер південніше Тирасполя, почала бойові дії на правобережжі, туди ж переїхав і Тимчасовий уряд Бессарабії. Однак у кінці травня обстановка на Півдні України різко ускладнилась. Армія Денікіна, захопивши великий плацдарм, розпочала наступ на Москву. У тилу більшовицького Південного фронту розпочав повстання отаман Григор'єв. Більшовицький наступ на Бессарабію було припинено, а Тимчасовий уряд розпущено. Так закінчилась ще одна спроба силою зброї приєднати Бессарабію до РРФСР.

Остаточно доля Бессарабії була вирішена на Паризькій мирній конференції 1919 р. Міністр іноземних справ Румунії К. Братіану у своїй промові на конференції 1 лютого 1919 р. назвав Бессарабію та Буковину територіями, які Румунія бажала приєднати. Він дав зрозуміти, що збереження цього краю за Румунією потрібно розглядати як боротьбу проти поширення більшовизму в Європі²⁰. Протест українського радянського уряду від 7 лютого 1919 р., направлений голові Паризької мирної конференції Ж. Клемансо у зв'язку із промовою К.Братіану було залишено поза увагою. 3 травня 1920 р., напередодні радянсько-польської війни, голови урядів Франції, Англії та Італії прийняли рішення про визнання Бессарабії територією Румунії. Вже після завершення Паризької конференції, 28 жовтня 1920 р., було підписано «Бессарабський протокол», за яким край остаточно було передано до складу Румунії²¹. Більшовицьке керівництво, дізнавшись про підписання протоколу, виступило з рішучим протестом і заявило про його невизнання.

Навесні 1921 р. радянська Росія знову запропонувала румунському уряду розпочати мирні переговори щодо врегулювання двосторонніх відносин. Вони відбулися з 22 вересня по 25 жовтня 1921 р. у Варшаві, однак закінчились безрезультатно. Представник РРФСР, заступник народного комісара іноземних справ Л. Карахан наполягав на розгляді проблеми Бессарабії, представник Румунії Фалаліті вимагав розгляду питання фінансових претензій до Росії. Свою участь у Московській конференції із скорочення озброєнь, що відбулась в грудні 1922 р., румунський уряд намагався обумовити визнанням радянською Росією приєднання Бессарабії до Румунії. Однак більшовицький уряд знову заявив, що стоїть на позиціях невизнання анексії своєї території. Протягом шести років, з 1918 по 1924 рр., він чотирнадцять раз офіційно заявляв про це²².

Після утворення СРСР активізувався рух за утворення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки, яка повинна була включати територію лівобережного Придністров'я та Бессарабії. Переговорний процес з Румунією значно активізувався, однак ситуація на кордоні, який проходив по р. Дністер, залишалась вкрай напруженою, частими були артилерійські обстріли, що здійснювали збройні сили обох держав. У середині серпня 1923 р. в Тирасполі було скликано конференцію радянських та румунських представників для вирішення конфлікту на кордоні. Її робота тривала аж до грудня 1923 р., обидві сторони не бажали іти на компроміс. Делегація СРСР вимагала негайно передати територію між Дністром і Прутом Радянському Союзу, Румунія добивалась підписання угоди про визнання р. Дністер кордоном між двома державами.

Питання про повернення Бессарабії Радянському Союзу делегація СРСР поставила і на Віденській радянсько-румунській конференції, що відбувалась з 27 березня по 2 квітня 1924 р. Радянська делегація запропонувала Румунії провести плебісцит щодо майбутнього Бессарабії, однак румунська делегація рішуче відкинула таку пропозицію.

Під час проведення Віденської конференції загострилася боротьба між прихильниками та противниками створення Молдавської Республіки серед вищого партійно-державного керівництва СРСР. У запису Г. Чичеріна на ім'я В. Молотова, зокрема, зазначалось: «Створення МРСР в даний момент є передчасним, бо може викликати загарбницькі прагнення румунських шовіністів.

Виявлення такої кількості молдаван, тобто румун, на українській території посилить позиції румун в суперечках щодо питання Бессарабії²³.

Побоювання досвідченого дипломата не були даремними. Виступаючи у парламенті з приводу утворення Автономної Республіки, прем'єр-міністр Румунії К.Братіану повідомив, що створенням МАРСР Радянський уряд зробив можливими ті територіальні претензії Румунії, про які вона до цих пір і не мріяла. Він, зокрема, заявив: «Я не хочу зупинятися зараз на тих намірах та прорахунках, за яких така республіка була створена. Я хочу розглянути це питання з більш загальної точки зору. Ми не повинні хвилюватися, а навпаки можемо лише радіти, що сусідня держава визнала те, що в наших територіальних претензіях ми не пішли так далеко, як потрібно було піти»²⁴.

Тоді ж румунська газета «Лупта» повідомляла: «Військові кола отримали інформацію, що одночасно із проголошенням Молдавської Республіки не виключається можливість того, що румунські села Задністров'я, незадоволені більшовицьким режимом, готові заявити, що вони на боці Румунії»²⁵.

Остаточне рішення про утворення МАРСР було прийнято на III сесії ВУЦВК 12 жовтня 1924 р. При утворенні Автономної Республіки їй відверто відводилась пропагандистська роль з метою приєднання Бессарабії до СРСР. Ця ідея була головною в політичній діяльності керівництва республіки. Повернення Бессарабії шляхом збройних походів і повстань, що організовувались раніше, стало не можливим, а тому утворення Республіки розглядалось як засіб впливу на внутрішню ситуацію в Бессарабії.

Одразу після утворення Молдавської Автономної Республіки її Ревком в Декларації до робітників і селян заявив: «У час завершення роботи щодо державного оформлення нашої республіки ми пам'ятаємо, що стогнуть під гнітом румунських бояр наші брати, робітники і селяни Бессарабії. Нехай для них в їх боротьбі за визволення МАРСР стане дороговказом: не збройним втручанням зовні, а революційним натиском зсередини трудящі Бессарабії здобудуть свободу. І в цьому вони отримують братню підтримку трудящих Автономної Республіки і можливість повного об'єднання з своїми братами з лівого боку Дністра»²⁶.

І лише на початку 30-х рр. зміна зовнішньополітичної обстановки відтіснила на подальшу перспективу в діяльності керівництва Молдавської Республіки «Бессарабське питання», а замість нього воно почало займатись більш важливими для республіки економічними та соціальними проблемами.

Отже, саме радянсько-румунські відносини були головним зовнішньополітичним фактором, що призвів до утворення Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки.

У подальших наукових розвідках вказаної проблеми перспективним видається дослідження взаємин СРСР та Румунії в II половині 20-х - 30-х рр., які завершилися приєднанням до СРСР у 1940 р. Бессарабії та Північної Буковини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. Н. Румыния в годы Первой мировой войны. -М., 1969; Левензон Ф. Молдавская советская государственность и Бессарабский вопрос. -Кишинев, 1974; 2. Лисенко В. Г. Утворення і розвиток Молдавської АРСР у складі УРСР (1924-1940 рр.)// Український історичний журнал.- 1974.- № 9.- С.48-62; Його ж. Шляхом братерського єднання (До 50-річчя утворення Молдавської РСР).- К.,1974; 3.Брысякин С., Сытник М. Торжество исторической справедливости. 1918 и 1940 годы в судьбах молдавского народа. – Кишинев, 1969; 4. История Приднестровской Молдавской Республики. В 2-х т.- Тирасполь, 1996.-Т. 1; Бомешко Б. Образование Молдавской АССР //Ежегодный исторический альманах Приднестровья. – Тирасполь,1998.- № 2.- С.14-23; 5. Репида А. Образование Молдавской АССР.- Кишинев,1974.- С. 24-25; 6. Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской республики. Сборник официальных документов. - Тирасполь,1993.- С. 11; 7. Брысякин С. Сытник М. Названа праця. - С. 37-38; 8. Начало большого пути. Сборник документов и материалов к 40-летию образования Молдавской ССР и создания Компартии Молдавии. - Кишинев, 1964.- С. 18-19; 9.Борьба за власть Советов в Молдавии (март 1917-март 1918 гг). Сборник документов и материалов. - Кишинев, 1957.- С. 256; 10. Документы внешней политики СССР. - М., 1957.-Т. 1.- С. 197-198; 11. Левензон Ф. Вказана праця.- С.84-85; 12. Бессарабский вопрос и образования Приднестровской Молдавской республики. - С.58; 13. Сенкевич В.М., Ройтман Н.Д. Преступная роль американских и англо-французских империалистов в организации антисоветской интервенции в Бессарабии //Ученые записки Кишиневского государственного университета. - Т.ХІІ.- Кишинев, 1963.- С.92. 14. Бомешко Б. Названа праця.- С.14-23; 15. История Приднестровской Молдавской республики. - Т.1.-С.94; 16. Документы внешней политики СССР.-Т. 1.- С. 216; 17. Там само.- Т.2.-М, 1959.- С.49; 18. Виноградов В. Н. Вказана праця.- С.163; 19. Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции в 1917-1920 гг. -Кишинев, 1967.-С 104; 20. Международная поддержка борьбы трудящихся Бессарабии за воссоединение с Советской Родиной (1918-

1940гг.)- Кишинев, 1970.- С. 112-113; 21. Там само.- С. 142; 22. Язькова А.А. Румынія накануне Второй мировой войны (1934-1939 гг.) -М., 1963.-С.26; 24. Начало большого пути.- С. 78; 24. История Приднестровской Молдавской республики. - Т. 1.-С. 121; 25. Там само. - С. 130; 26. Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской республики. -С. 73.

Т.Ю. Аннілогова

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ 1920-Х РР. ОЧИМА ГУМАНІТАРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ДОНБАСУ: ВУЗЛОВІ ПИТАННЯ НЕЗГОДИ

Проблема взаємостосунків інтелігенції та влади завжди залишалась однією з найбільш актуальних у нашому суспільстві. Особливої гостроти ці стосунки набули після здійснення жовтневого перевороту 1917 року й приходу до влади партії більшовиків. Згідно з ленінським ученням інтелігенція була проголошена соціально чужим і ворожим пролетаріатові за своєю класовою сутністю прошарком радянського суспільства. Але водночас виникла необхідність у використанні її знань і досвіду для побудови нової соціалістичної держави, що поставило владу в своєрідну залежність від інтелігенції. Що ж стосується ставлення інтелігенції до влади, то на його формування впливав цілий комплекс як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, серед яких – концептуальна суперечливість багатьох політичних заходів радянської влади, впроваджених нею протягом періоду нової економічної політики. Враховуючи це, підкреслюємо, що головним завданням даної статті є з'ясування питань, щодо яких погляди представників гуманітарної інтелігенції й партійного уряду принципово розходилися.

Аналізу взаємостосунків інтелігенції й влади в Україні в зазначений період і факторам, що впливали на їх співробітництво, присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед них – дослідження В. Даниленка¹, Г. Касьянова², Л. Ткачової³, Ю. Кондуфора⁴, Ю. Курносова⁵, В. Полохала⁶, О. Рубльова й Ю. Чеченка⁷, М. Шипович⁸ та багатьох інших. Певне місце у своїх працях приділяє цій проблемі С. Волков⁹, Г. Куромія¹⁰, С. Ушакін¹¹. Однак, особливостям світоглядної позиції й ставленню до влади гуманітарної інтелігенції Донбасу, яка опинилася в найбільш складному становищі в період непу, в науковій літературі було приділено недостатньо уваги. У зв'язку з цим дана стаття, написана на основі матеріалів закритих раніше архівних справ, є спробою заповнити вказану інформаційну пустку.

Більша частина української інтелігенції негативно сприйняла встановлення в країні радянської влади й розпочаті нею політичні перетворення. У Донбасі ж певна частина її представників щиро сприйняла прихід радянської влади. Однак незабаром настрої їх змінилися. Парадоксальність ситуації виявилась в тому, що гуманітарна інтелігенція зовнішньо стала лояльною до влади майже на сто відсотків, але реальні думки й відчуття її представників були далеко не радісними. У роки непу в Донбасі кількісно зросло й розповсюдилось явище суїцидів серед представників гуманітарної інтелігенції¹². У ці ж роки набули поширення й випадки збожевоління, пияцтва й сварок серед освітян. Представники інтелігенції з числа національних меншин, що мешкали в окремих районах Донбасу, почали активно брати участь у релігійних рухах (лютеран, баптистів і тощо). Усі ці явища були наслідком глибокої внутрішньої кризи, переоцінки цінностей представниками гуманітарної інтелігенції, які прагнули зберегти свою внутрішню духовну цілісність, використовуючи захисні реакції в формі прямого або ілюзорного залишення реалій життя. Ця гостра психологічна криза стала наслідком зіткнення з низкою проблем, породжених суперечливістю владної політики.

Перша суперечливість більшовицької політики, яка викликала в інтелігенції сумніви щодо доцільності нового політичного курсу, перебувала в економічній площині. Незважаючи на позитивні зрушення в економіці країни й підвищення рівня життя українців, викликані впровадженням непу, економічне становище в Донбасі залишалось дуже складним. За даними дослідника Г. Куромії, найсильніший голод 1921-1922 років призвів до виникнення випадків канібалізму в деяких районах Донбасу, зокрема, в Шахтах, Макіївці та інших містах¹³. Причому, явище голодування місцевого населення повторювалося кожні два-три роки. Окрім того, інтелігенція дуже швидко побачила невідповідність принципів, декларованих більшовиками в соціально-економічній сфері, її реальним заходам. Найбільш яскраво це проявилось в аграрній політиці, прикладом чого стала розпочата в другій половині 20-х років політика колективізації, проти якої виступала інтелігенція Старобільського округу та інших сільськогосподарських районів. Недоцільність проведення насильницької колективізаторської політики стверджував один з представників гуманітарної інтелігенції Донбасу – відомий архівіст й викладач Донецького ІНО І. Ліщина-Мартиненко: